

Е.М. Базарбай *¹

*¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ 2 курс докторанты, Қазақстан, г. Алматы.
E-mail: jbazarbay@gmail.com*

ЖАСТАР – ҚОҒАМДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ БАСТЫ ФАКТОРЫ ЖӘНЕ ОНДАҒЫ МАСС МЕДИАНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Аңдатпа

Мақалада жастар - қоғамдағы өзгерістердің басты факторы екендігі және ондағы масс медианың алатын орны қарастырылған. Қазақстан қоғамның саяси кеңістігі ақпараттық-коммуникативтік үрдістердің көпдеңгейлі жүйесіне айналды. Биліктің мақсаттарын көздейтін БАҚ, оппозициялық партиялардың идеологиясы, бизнес элитаның дүниетанымы мен жалдамалы еңбекші әлеуметтік топтар мүдделерін көздейтін БАҚ, азаматтық қоғам идеологтары т.б. топтар мүдделерін көздейтін БАҚ бағытына қарай бқлініп отырған. Осының арасында, әрине, биліктің БАҚ-дары басымдылық көрсетіп Қазақстанның демократиялық мемлекетке бейбіт жолмен эволюциялануының идеологиясы мен саясатын жарнамалады және уағыздады. Сол арқылы билік тұрғындары өз саясаты соңынан ертіп демократиялық мемлекетті тез құрудың мәселелерін шешті. Масс-медиа және бұқаралық коммуникация саласының қолданыс аясы күн өткен сайын қанатын кеңге жайып келеді Масс-медиа және коммуникация қызметі – әлем халықтарының күнделікті бір-бірімен тілдесуі және өзара түсінісуіне негіз қалай отырып, қазақ елінің саяси-экономика-лық, әлеуметтік-мәдени және өзге де саладағы тамаша табыстары мен жетістіктерін миллиондаған ауди-торияға паш етіп жатыр. Масс-медиа – көп ақпарат тарату құрылғысы, ұйымдастырылған техникалық кешен, кез келген мәліметті ғаламтор, теледидар, газет, журналдар арқылы оқып, көріп, естіп, біліп жатамыз.

БАҚ қоғамдағы қайшылықтарды, кемшіліктерді және шешімін таппаған мәселелерді батыл көтеруі-не елдің жуналистер корпусының кәсіби мамандығының шындалуы және олардың сөз бостандығын, цензураның болмауын кең көлемде пайдалана алуы көмектесті. Әлеуметтік-саяси жүйенің демократизациялануы электрондық және баспа БАҚ материалдық және финанстық-экономикалық база жасауға көмектесті. Түрлі билік институттарының төңірегіне орналаса бастаған БАҚ өз имидждерін қалыптас-тырып, өздері жазатын тақырыптар бағыттарын таңдады. Ұлттық саяси-медиа жүйесі тікелей демократия органының миссиясын атқара бастады.

Кілт сөздер. БАҚ, қоғам, жастар саясаты, саяси – медиа, демокраия,

Базарбай Е.М. *¹

¹докторант 2 курса КазНУ имени Аль-Фараби, Қазақстан, г. Алматы.

E-mail: jbazarbay@gmail.com

МОЛОДЕЖЬ-ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ПЕРЕМЕН В ОБЩЕСТВЕ И ЕГО МЕСТО В МАСС- МЕДИА

Аннотация

В статье рассматривается, что молодежь - главный фактор перемен в обществе, а также место и роль в нем средств массовой информации. Политическое пространство общества Казахстана стало многоуровневой системой информационно-коммуникативных процессов. СМИ, преследующие цели власти, идеология оппозиционных партий, мировоззрение бизнес-элиты, СМИ, преследующие интересы социаль-ных групп наемных работников, идеологи гражданского общества делятся на СМИ, преследующие интересы других групп. В том числе, конечно же, средства массовой информации власти продвигали и проповедовали идеологию и политику мирного развития Казахстана в демократическое государство. Таким образом, люди власти решали задачи быстрого создания демократического государства, следуя их политике. Область средств массовой информации и массовых коммуникаций расширяется день ото дня. Масс-медиа и коммуникационная деятельность-

как основа для повседневного общения и взаимопонимания народов мира, представляет миллионам зрителей прекрасные успехи и достижения казахского народа в политико-экономической, социально-культурной и других сферах. СМИ – это средство массового распространения информации, организованный технический комплекс, мы читаем, смотрим, слышим и узнаём любую информацию через Интернет, телевидение, газеты, журналы.

Повышение профессионализма журналистского корпуса страны, широкое использование ими свободы слова и отсутствие цензуры помогло средствам массовой информации смело поднимать в обществе противоречия, недостатки и нерешенные вопросы. Демократизация общественно-политической системы способствовала созданию материальной и финансово-экономической базы для электронных и печатных СМИ. Средства массовой информации, которые стали обосновываться вокруг различных институтов власти, формировали собственные образы и выбирали направления тем, по которым пишут. Национальная политико-медийная система стала выполнять миссию органа непосредственной демократии.

Ключевые слова. СМИ, общество, молодежная политика, политические СМИ, демократия

Bazarbay E.M. ^{*1}

¹st year doctoral student of Al - Farabi KazNU, Казахстан, г. Алматы.

E-mail: jbazarbay@gmail.com

YOUTH IS THE MAIN FACTOR OF CHANGES IN SOCIETY AND THE PLACE OF MASS MEDIA IN IT

Abstract

The article discusses the fact that youth is the main factor of change in society and the role of mass media in it. The political space of Kazakhstan society has become a multi-level system of information and communication processes. The media pursuing the goals of power, the ideology of opposition parties, the worldview of the business elite, the media pursuing the interests of social groups of employees, the ideologists of civil society are divided into media pursuing the interests of other groups. Among this, of course, the mass media of the authorities promoted and preached the ideology and policy of the peaceful evolution of Kazakhstan into a democratic state. In that way, the people of power solved the problems of quickly creating a democratic state following their policy. The field of mass media and mass communication is expanding day by day. Mass media and communication activities - laying the foundation for the daily communication and mutual understanding of the peoples of the world, show the great successes and achievements of the Kazakh country in the political, economic, social, cultural and other fields to an audience of millions. Mass media is a mass information distribution device, an organized technical complex, we read, watch, hear and learn any information through the Internet, television, newspapers, magazines.

The strengthening of the professionalism of the country's journalistic corps and their wide use of freedom of speech and the absence of censorship helped The democratization of the social and political system helped to create a material and financial and economic basis for electronic and print media. The mass media, which began to settle around various institutions of power, formed their own images and chose the directions of the topics they write about. The national political-media system began to fulfill the mission of the body of direct democracy.

Keywords. Media, society, youth policy, political - media, democracy,

Кіріспе. Жастар мәдениеті және масс-медиа негізгі теориялық аспектілері, оның қалыптасу кезеңдері, Қазақстандағы жастар мәдениетінің тақырыптары мен мәселелері, оның ішінде масс-медиадың қазіргі қоғамның жастар мәдениетіне әсерінің өзекті мәселелері туралы түсінік қалыптастыру қоғамның болашағы. Жастар мәдениетінің қалыптасуы мен дамуының негізгі үрдістерімен таныстыру, Жастар мәдениеті мен масс-медиадың объективті және субъективті аспектілерін талдау; меңгеру: жастар мәдениеті мен масс-медиадың негізгі ұғымдары; қазіргі заманғы қоғамдық процестер мен құбылыстарды талдау принциптері. "Жастар мәдениеті және масс-медиа" оқу пәнін оқу нәтижесінде маманның академиялық, әлеуметтік-жеке және кәсіби құзыреттері қалыптасады.

XXI ғасырдағы бұқаралық ақпарат құралдары баршамызға таныс. Әлеуметтану тұрғысынан бұқара-лық ақпарат құралдары-бұқаралық ақпарат құралдарында ақпаратты жинау, өңдеу, талдау және тарату-мен айналысатын әлеуметтік институттар.

Саясаттану тұрғысынан алғанда, бұқаралық ақпарат құралдары-бұл саяси үгіт-насихат тәсілі. Алғашқы БАҚ ежелгі уақытта пайда болды, хабаршы жаңа патша жарлығы мен патшалықтың соңғы оқиғаларын жариялау үшін орталық алаңға шыққан кезде пайда болды. Заманауи технологиялардың дамуымен бұқаралық ақпарат құралдары да дамыды. Классикалық баспасөзде (газеттер, журналдар және басқа мерзімді басылымдар) бәсекелестер бар – радио, теледидар, содан кейін интернет. БАҚ түрлері. Бұқаралық ақпарат құралдарының түрлеріне мыналар жатады: баспасөз (газеттер, журналдар); кітап баспалары; баспасөз агенттіктері; радиохабар; теледидар; кино -, бейне -, дыбыс жазу; интернет.

Өзектілігі: Масс-медиа және коммуникация қызметі – әлем халықтарының күнделікті бір-бірімен тілдесуі және өзара түсінісуіне негіз қалай отырып, қазақ елінің саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени және өзге де саладағы тамаша табыстары мен жетістіктерін миллиондаған аудиторияға паш етіп жатыр.

Кейбір құрылғылардың техникалық мүмкіндіктері (бейнекамералар, камералар, диктофондар) Photoshop, бейне редакторлар және басқа орнату бағдарламаларының мүмкіндіктерімен бірге ақпаратты қолайлы жарықпен ұсынуға мүмкіндік береді. Мысал-бейнені түсіру кезінде бұрышты, жарық пен көлеңке әсерін, перспективаны пайдалану.

Қазақстанда да жаһандандудың қарқынды жүріп жатқанын көрсету, бірақ жай әншейін, уақытты өткізу үшін екендігін көрсету. Осы интернет пайдаланушылардың 65%-ы жастар екендігін есепке алсақ мұнда да көңіл көншітпейтін жайттардың болып жатқандығын болжасақ болады. «Ақпарат іздеу және онлайн қызмет көрсету» категориясында, қажет емес медиалар, және интернет пайдаланушылардың интернетті пайдалану статистикасы Коммуникация Ақпарат іздеу және онлайн қызмет көрсету Сабақ және білім, квалификациялық көтерілулер Тауар сату және сатып алу, Банкинг шетелдік сайттарды қолда-натынын есепке алсақ, жаһандану жағдайындағы жастардың қалыптасу ерекшелігі, тікелей қабылдап жатқан ақпаратына байланысты [1].

Виртуалды қарым-қатынасын үйлестіріп отыратын жүйелік администратор қызметін атқарушы үлкен ұлттық парақша құру қажеттілігі туындайды. Осыған орай біздің жасайтын ғылыми ұсынысымыз: ҚР Ақпараттандыру және байланыс агенттігі ұйымдастырушы болып, қазақстандық Интернетте мемлекеттік бюджеттің қаржыландыруымен “Қазақстандықтар” деген арнайы парақша бет тіркеп, оның қалыпты жұмысын, жаңаланып отыруын қамтамасыз етуіміз қажет. Аталған сайт Жер шарының түпкір-түпкірінде жүрген қазақстандықтардың басын қосып, бір-бірімен дидарласатын “Виртуалды Отанына” айналуы тиіс. Бұл сайтқа Қазақстан Президентінің, Парламенті мен Үкіметінің, ведомстволары мен елшіліктерінің барлық электронды веб-парақшалары, жеке азаматтардың электронды пошталары мен чаттары қосылып, “Қазақстандықтар” интернет-сайты Қазақстан Республикасының электронды үкімет құру саясаты мен жалпы ақпараттық саясатының басым бағытына айналуы тиіс. Сонда ғана қазақстандық отаншылдықты қалыптастыру мен дамыту ісінде интернет-ресурстарды ұтымды пайдалануға қол жеткіземіз.

Кейбір зерттеушілердің пікірінше, кейбір әлеуметтік желілерді дамыту (ВКонтакте, Facebook, Одно-классники, Twitter) оларды басқа жеке медиа түрі ретінде қосуға мүмкіндік береді. Бұқаралық ақпарат құралдарының мәні-олардың ақпараты бір адамға емес, бүкіл қоғамға арналған. БАҚ функциялары. Бұқаралық ақпарат құралдарының кейбір функциялары олардың саяси құрамдас бөлігін айқын көрсетеді: Ақпараттық функция-қоғамдық өмірдің кез-келген саласына (экономикалық, әлеуметтік, саяси, рухани) қатысты кез-келген ақпаратты жинау және халыққа беру. Қоғамның кез-келген саласының әртүрлі құбы-лыстарына қоғамдық пікірді қалыптастыру функциясы (мұнда көзқарастың элементтері байқала бас-тайды). Білім беру функциясы-білім беру, адамның танымдық қабілеттерін кеңейту (мысалы, History Channel бағдарламалары. Кейбір идеологиялық компоненттерді де қамтуы мүмкін). Мемлекеттік орган-дардың, саясаткерлердің, саяси партиялардың және саяси саланың басқа да субъектілерінің мінез-құлық үлгілерін" тираждау". Басқару функциясы-нақты әлеуметтік, экономикалық, саяси мәселелерді шешу үшін көпшілікті жұмылдыру құралы. Мысал – "салық төлеп, тыныш өмір сүр", "орманда қоқыс таста-маңыз", "жолдарда жүрмеңіз" және т. б. тақырыбындағы бағдарламалар мен мақалалар. Саяси маркетинг-тің функциясы - саяси өнімді (саяси идеяларды, сайлау кандидаттарының саяси бағдарламаларын және т.б.).

XIX ғасырда Онор де Бальзак баспасөзді заң шығарушы, атқарушы және соттан кейінгі "төртінші билік" деп атады. Жарты ғасырдан астам уақыт бұрын, теледидар таңғажайып және саяси және мәдени қайраткерлерді, қоғамның пұттарын, сондай-ақ алыс елдерде не болып жатқанын көрудің жалғыз мүмкін-дігі болған кезде. Сол күндері теледидардан айтылған сөздер бірінші инстанцияның ақиқаты ретінде қабылданды. Әрине, саясаткерлер мұны өздерінің үгіт-насихатында және саяси үгіт-насихатында, ал кәсіпкерлер өз өнімдерін жарнамалауда қолданды. Ғылыми технологиялардың (әсіресе интернеттің) даму дәуірінде адамдар ақпаратты жан-жақты зерттеп, оны әртүрлі көздерден әр

түрлі көзқарастармен ала алатын кезде, насихаттың, үгіт-насихаттың және жарнаманың мұндай әсері төмендеуі керек сияқты.

Әлемдік ауқымдағы ақпараттық кеңістіктің дамуы Қазақстан үшін өзінің ақпараттық ағымын кез-келген ақпараттық агрессиядан сенімді қорғау міндетін қояды. Ғ.Ж. Ибраева атап көрсеткендей: «...ақпараттық қауіпсіздік - бұл Қазақстан Республикасының Конституциясы, БАҚ туралы заң кепілдік беретін көзқарастар мен сенімдерді білдіру, ақпаратты алу мен тарату мүмкіндігі болып табылады. Біздің қоғамымызда ақпараттық қауіпсіздік екі маңызды факторлардың аралығында теңдестіріледі. Біріншіден, бұл ашық қоғам ережелерінің сақталуын талап ету. Екіншіден, мемлекет тарапынан ақпараттарға бақылау жасау». Осылайша, мемлекеттік құрылымдағы ақпараттар қауіпсіздігін қамтамасыз ету аса маңызды мәселелердің бірінен саналады.

Ақпараттық қауіпсіздік - мемлекеттік ақпараттық ресурстардың, сондай-ақ ақпарат саласында жеке адамның құқықтары мен қоғам мүдделері қорғалуының жай күйін білдіреді. Яғни, мемлекет қоғамдық санаға, ішкі саяси, этникааралық және діни хал-ахуалға көлеңке туғызып, іріткі салатын бұрмаланған, жалған ақпараттардан; сананы тұмандандырып, дұрыс жолдан тайдыратын хабарлардан қорғануды, кері-сінше, нақты да дәл қанықты ақпаратты еркін алып және таратуға қабілеттілігі мен мүмкіндігін білдіреді.

Ақпараттық қауіпсіздік шеңберінде түрлі әдіс-тәсілдер мен құралдардың көмегімен мемлекеттің ақпараттық ресурстарына, ақпараттық қауіпсіздік нысандарына қатер төндіруші ішкі және сыртқы қауіптерден қорғану жүзеге асады.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты жастардың рухани, мәдени, білім алуы, кәсіби қалыптасуы мен дене тәрбиесін дамытуы үшін әлеуметтік-экономикалық, құқықтық, ұйымдас-тырушылық жағдайлар мен кепілдіктер жасау, бүкіл қоғам мүддесі үшін олардың шығармашылық әлеуетін ашу мақсатында жүзеге асырылады. Жастардың даму деңгейі, олардың мүмкіндіктері мен құндылықтарға ұмтылысы, мемлекеттің экономикалық, саяси және қоғамдық, әлеуметтік, мәдени өмірге қатысуымен Қазақстанның болашағымен тығыз байланысты.

Материалдар мен әдістемесі: Бүгінгі таңда Қазақстанда жастар саясаты саласында қазақстандық ғалымдардың бірқатар зерттеулері бар (Г.Әбдікерова, Г.Әбдірайымова, З.Айдарбеков, М.Әженов, К.Биекенов, Қ.Ғабдуллин, Ш.Жаманбалаева, М.Жүсіпова, Л.Зайниева, Л.Ізтелеуова, Н. Калашникова, Д.Қалетаев, Ж.К.-Симтиков, М.Махмутова, У.Садықова, М.Садырова, А.Сәрсенбаева, Г.Телебаев, А.Тесленко, З.Шаукенова, Г.Шойкин, Б.Бюлегенова, И.Рыстина және т. б.).

Талқылау: Мемлекеттік жастар саясаты жас адамға қатысты Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени дамуын қамтамасыз етуге, жас азаматтардың бойында патриотизм мен еліміздің тарихы мен мәдениетіне, басқа халықтарға деген құрметті қалыптастыруға, адам құқықтарын сақтауға бағытталған мемлекеттің стратегиялық бағытын білдіреді. Мемлекеттік жастар саясаты мемлекеттің жас адамның жеке басын өзін-өзі іске асыру және жастар бірлестіктерін, қозғалыстар мен бастамаларды дамыту үшін құқықтық экономикалық және ұйымдастырушылық жағдайлар мен кепілдіктер жасауға бағытталған қызметі болып табылады. Бұл саясаттың міндеттері: жастардың құқықтарын, бостандықтарын мен мүдделерін қорғау; оған көмек көрсету және әлеуметтік қызметтер көрсету; ұлдар мен қыздардың әлеуметтік маңызы бар бастамаларын іске асыру болып табылады. Мемлекеттік жастар саясатын қалыптас-тыру және іске асыру жүйесі: мемлекеттік жастар саясаты жөніндегі арнайы заңнаманы; жастар саясатын мемлекеттік реттеуді; мемлекеттік жастар саясатын жоспарлы және қаржылық қамтамасыз етуді қамтиды.

Мемлекеттік жастар саясатын әзірлеу және іске асыру екі деңгейде жүзеге асырылады: жалпы республикалық және өңірлік. Бұл саясат, бірінші кезекте, жастардың еңбек әлеуетін іске асыруға, қалып-ты тамақтануға, тұрғын үй-тұрмыстық құрылығға, оқуға және т.б. қажетті қаражатты өзі табуға мүмкіндік беретін өндірістік қызмет үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған.

Демократиялық сәйкестікті дамыту, сонымен қатар мемлекетті басқаруда жастардың белсенді қатысуы және барлық қоғам үшін маңызды шешімдер қабылдауды ұйғару керек.

Дамыған мемлекеттерде жастардың саяси тәртібі және саяси ортаға қосылуын көрсете отырып, саяси қатысу плюрализмімен ерекшеленеді, тұлғаның дамуындағы өзіндік индикатор жастардың белсенді азаматтық позиция көрсеткіші болып табылады.

Қазақстан Республикасында жастардың саяси тәртібіне еліміздегі саяси үрдістерді республикадағы саяси жалпы ахуалдарға ауқымды әсер етіп жастардың саясатқа қатысуы еліміздегі болып жатқан үрдістер мүмкіндіктері мен өкілеттіктерімен әсер етеді. Сондай-ақ потенциалды саясат жастардың алдында тұрған өзінің құқығы мен қызығушылықтарының таралуын қамтамасыз ететін құралы болып табылады.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына жолдаған өз Жолдауында сындарлы диалог елдің тұрақтылығына, оның одан әрі дамуына септігін тигізеріне тоқталды. Әсіресе, ол Жолдауда тиімді экономика, заңнамаларды жетілдіру, ұлт бірлігі мен азаматтардың қауіпсіздігіне бас назар аударды. 2020 жыл «Еріктілер жылы» болып бекітілді. Басты мақсат – ерікті қызметке азаматтарды, әсіресе, жастарды тарта отырып, белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыру болып табылады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың VII шақырылымдағы Парламенттің бірінші сессия-сының ашылуында сөйлеген сөзінде Мақсатымыз – озық дамыған елдердің қатарына қосылу, мемлекеттің басты міндеті – азаматтарымыздың толыққанды дамуына, әл-ауқатының артуына және жайлы тұрмысына жағдай жасау деп басып айтты.

Еліміздің ұзақ мерзімді дамуы - Сабақтастық, Әділдік және Өрлеу қағидаттарына негізделеді. Көзде-ген мақсатқа жету үшін барлық салаларда дәйекті өзгерістер жасаймыз. Ол үшін мынадай басымдықтарға мән беруіміз қажет - деді мемлекет басшысы [2].

Негізгі басымдықтардың бірі - азаматтық қоғам өкілдерінің белсенділігін арттыру, жастар саясатын жетілдіру және қайырымдылық қызметін қолдау. Себебі, бүгінгі жастар қазіргі қоғамның саяси, эконо-микалық және әлеуметтік, мәдени құрылымын айқындайтын катализатор болып табылады. Осы орайда, Мемлекеттік жастар саясаты саласындағы заңнаманы жетілдіру – негізгі міндеттің бірі.

Қазіргі біздің заманымызда ой ұшқыр, мінезі салмақты, қоғамға лайықты тұлға қажет. Әрбір жағдайға өз көзқарасын білдіре алатын, өзінің ой-пікірі бар болуы қажет екені айдан анық. Жастар қоғамның, тұтас мемлекеттің дамуына ықпалын тигізетін - қоғамның негізгі күші болып табылады. Қазақстан қоғамында қазіргі кезде бұрынғы ұрпақтардан айтарлықтай өзгеше, мүлдем жаңа зияткерлік тап: жаңа бағдар ұстанған, құндылық ұстанымдары ұтымды экономикалық іс-қимылдар арқылы табысқа жетуге бағытталған жастар қалыптасты.

Қазақстан БАҚ дамуының тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңінің елеулі ерекшеліктері болды. Елдегі БАҚ нарықтық қатынастар мен либералдық идеологияның насихаттаушысы болуымен қатар қазақ халқының ұлттық-мәдени ерекшеліктерін сақтау тетіктерін табушы және жетілдіруші қыметін қатарласа атқаруы тиіс болатын. Бұл қызметті өкінішке орай тек қазақ тілді БАҚ ғана өз мойнына алды. Қазақ-стандағы орыс тілді БАҚ басым және көпсанды бола тұра қазақ ұлтының этникалық және тілдік мәселе-сіне белсенді қатысқан жоқ. Кейбір орыс тілді БАҚ керсінше қазақ ұлтының тағдырлық мәселесінің шешілуіне қарсы пікірлер айтумен болды. Соның бірі қазақ мәселесін үнемі бұрмалаумен, теріс түсіндіру-мен айналысқан елдегі ең көп санды «Караван» газеті болды. Бұл газетте қазақ этносының тілдік дамуын көтергендер үнемі ұлтшылдар ретінде бағаланып отырды. Қазақ мәдениеті мен өнерін дамыту жалпы қазақстандық, мемлекеттік ортақ мүдделерге қайшы құбылыстар ретінде сипатталып, осы мәселенің шын мәніндегі әлеуметтік маңыздылығына күдік келтірілді. Қазақ ұлтының біртұтас саясат субъектісі ретінде Қазақстанды жаңарту саясатына қатысып, елдің болашағын айқындауда шешуші факторға айналуына үнемі қарсылық көрсетілді. Шовинистік пиғылдағы баспасөз бен БАҚ қазақ ұлтын ассимиляцияланған, орыс тілін, бұқаралық мәдениеті және маргиналданған сананы қабылдаған бейұлттық қауымдастыққа айналдыруды мақсат тұтты.

Осы мысалдардан Қазақстан БАҚ-да қарсылас мүдделердің, түрлі ұстанымдарының күресі жүріп жатқанын көреміз. Біздің пікірімізше Қазақстандағы БАҚ-та мүдделер жүйесінің негізгі бағыты айқын байқалады: Біріншісі, қазақ этносының ұлттық тілін, дәстүрлерін, мәдениеті мен өнерін жаңғыртуға және қазіргі заман талаптарына сәйкестендіруіне ұмтылған қазақ ұлттық құндылықтарының позициясындағы БАҚ;

Екіншісі, елдегі орыс тілінің ғылымдық, білімдік, ақпараттық кеңістігіндегі басымдылығын сақтауға, елдің рухани өмірін Ресей ақпараттық кеңістігіне интеграциялауға ұмтылған БАҚ;

Үшіншісі, Қазақстан өмірін жалпыазаматтық құндылықтар негізінде ұйымдастыруға және жаһандық мәселелердің басымдылығын уағыздауға, елдің саяси өмірін әлемдік демократия мен ашық қоғам стандарттарына негіздеуге ұмтылған БАҚ;

Төртіншісі, жоғарыда аталған позицияларды синтездеп мемлекеттік даму талаптарына бағындыруды көздеген, басқарушы биліктің көкейтесті стратегиялық мақсат-мұраттарын орындауға жұмылдырылған БАҚ.

БАҚ-тың осы төрт негізгі бағыттарынан басқа, оппозициялық, гендерлік теңдік, жастар саясаты, спорт, кино т.б. мәселелерді көтеретін салалары қалыптасты. БАҚ-тың қоғамдық қатынастардың негізгі салаларын қамтуы елдегі өзекті мәселелердің барлығының ашық талқылауын және қоғамдық пікірдің дұрыс қалыптасуын қамтамасыз етті. Тәуелсіздік жылдары экономикалық, мәдени және әлеуметтік-саяси үрдістерге жан-жақты және терең ықпал етуге қабілетті медиа-кеңістік қалыптасты деп батыл айтамыз. Қазақстан мен Ресей БАҚ-тарына салыстырмалы зерттеу жүргізген В. Бруштунов

«Осы кезеңде БАҚ азаматтық қоғам құрудың факторына айналды. Ресей мен Қазақстан жаһандық ақпараттық инфрақұрылымының әлемдік супермагистралының белсенді бөлшегіне айнала бастады. Оны екі елдегі Рунет пен Казнеттің пайда болуынан байқаймыз», - деп дұрыс көрсетті [3].

Қазақстан билігі сөз бен баспасөз бостандығын кеңейте беру арқылы демократиялық мемлекеттің рухани негіздерін күшейте беретіндігін жақсы түсінеді. «Еркін баспасөзде адамдардың өз пікірлерін ашық айта алуын – демократиялық қоғамның белгісі» [4], - деп қабылдаған Қазақстан өз Конституциясы мен заңдарында осы қағиданы бекітті.

Елдегі БАҚ қызметін реттейтін «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» заңнан басқа «Ретрансляция туралы», «Мемлекеттік құпиялар туралы», «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік туралы», «Авторлық құқық және аралас құқық туралы», «Лицензиялау туралы», «Тіл туралы», «Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті туралы» заңдарда елдегі мемлекеттік қауіпсіздік пен саяси тұрақтылықты сақтау принциптері тұрғысынан сөз бен баспасөз бостандықтарын қамтамасыз ету шаралары қарастырылды. Қазақстанның медиа кеңістігінің демократиялық мазмұнда қалыптасуына «Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздігі концепциясы» және «Қазақстан Республикасының 2006-2009 жылдарда ақпараттық кеңістігінің бәсекеге қабілеттілігін дамыту концепциясы» сияқты маңызды стратегиялық құжаттар өз ықпалын тигізді. БАҚ мәселесін зерттеушілердің бірі З.Азизова көрсеткендей: «Қазақстан дамудың демократиялық вариантын тандап өз мақсатына біртіндеп жылжыды. Осы жолдағы жаңалықтың бірі «төртінші биліктің» қалыптасуы мен дамуын орындау мақсаты болды» [5].

Ескере келетін жағдай елдегі мемлекеттің биліктің заңдар арқылы сөз бен баспасөз бостандығын реттеуі болды. Демократиялық құндылықтарды көзсіз, бейберекет пайдаланудың зиянды екендігін әлемдік саяси тарих пен саяси тәжірибе ұдайы дәлелдеп келеді. Сол себепті «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік туралы» 1998 жылғы 26 маусымда қабылданған заңда [6] мақсатты түрде Қазақстан халқының бірлігін бұзуға және ұлтаралық қатынастардың ұшығуына әкелетін; елдегі қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылықты бұзатын; діннің мемлекеттік істеріне заңсыз араласуы және мемлекеттің діни істеріне ара-ласуына әкелетін; қылмыскерлік пен заң бұзушылықтың өсуін қоздыратын; саяси экстремизм түрлері әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тайпалық жауласу мен бөлінушілікке, әлеуметтік ахуалды шиеленістіруге әкелетін ұлтаралық қайшылықтардың күшейуінен және бұқаралық тәртіпсіздіктерден көрінетін қандай да болмасын шараларға және идеологиялық әрекеттерге тиым салынады.

Қазақстан билігі демократиялық мемлекеттің заңға бағынатын қоғам құру екендігін жақсы түсінді. БАҚ қызметін заңдық реттеу жүйесі өзінің белгілі дәрежесінде тиімді болғандығын көрсетті. Қазақстанда билік пен халық арасында қайшылықты теке-тірес күресі, немесе басқа да охлократиялық сипаттағы құбылыстар орын алған жоқ. Сарапшылар жүргізген әлеуметтік зерттеулер нәтижесі электораттық елдегі демократиялық құндылықтардың іске асуы деңгейін жаман бағаламайтындығын көрсетті. 5 балдық шкала бойынша ой, сөз, баспасөз, дін бостандығына – 3,7 балл; жеке меншін пен тұрғын үйінің қауіпсіздігі - 3,8 балл; азаматтардың заң алдындағы теңдігін – 3,3; жеке кәсіпкерлік бостандығын – 4 балл; еңбекке, денсаулығын сақтауға, әлеуметтік қамсыздандыруға құқық – 3,1 балл; билік органдарын сайлау және сайлау құқығын – 4,1 балл; жүріп-тұру мен тұрғылықты жерді таңдау құқығын – 4,4 балл; қоғамдық тәртіп пен саяси тұрақтылықты – 4 балл; ана тілін қолдау және ұлттық дәстүрлерді сақтау құқығын 4,2 балл; әр азаматтың жақсы өмір сүру деңгейіне жету құқығын- 3,6 балл деңгейінде бағалаған /245/. Жас тәуелсіз мемлекеттегі негізгі демократиялық құндылықтарды оның халқының осындай деңгейде бағалауы елдегі БАҚ демократиялық мемлекет негізін қалауға нақты үлес қосып отырғандығын дәлелдейді.

Қазақстан билігі мемлекеттік дамудың стратегиялық бағыттарын жүзеге асыру үшін ел халқымен тығыз ақпараттық байланыс орнатуды көздеді. Халықпен саяси диалог жасаудың негізгі жолы мақсатты түрде іске асырылатын мемлекеттік ақпараттық саясат екендігі белгілі. Оның мақсаты-билік пен халық-тың арасында өзара тығыз байланыс орнату. Елдің конституциялық мақсаттарын түсіндіру және уағыздау арқылы оларды халықтың саяси санасына сіңіру. Халықты өркениетті қоғамдық қатынастар жүйесіне жұмылдыру, демократиялық мемлекет стандарттарын қалыптастыруды үйрету. Қазақстанды нарықтық қатынастарды, әлеуметтік келісімді, этникалық татулықты және саяси тұрақтылықты күшейту арқылы өркениетті және бәсекеге қабілетті қоғам құрудың мемлекеттік стратегиялық мақсатын орындауға ұйымдастыру болып табылады.

Қазақстанда ақпараттық саясатты орындауға Баспасөз және бұқаралық ақпарат агенттігінің мәлімет-тері бойынша 1990-1995 жылдар аралығында барлығы 1073 газет ат салысты. Оның ішінде 211 газет қазақ тілінде, 413 газет орыс тілінде, 412 газет қазақ, орыс тілдерінде, 37 газет ел халықтарының басқа тілдерінде шықты. Орыс тілді газеттер қуаты мен саны жағынан қазақ

тілдегілерден 3 еседей көп болды. 183 журнал, оның ішінде 68 қазақ, 97 орыс тілдерінде, 7 журнал екі орыс, қазақ тілінде, 11 журнал басқа тілдерде шықты. 46 телерадиокомпаниялар болса соның ішінде таза қазақ тілінде болған жоқ, 26-сы қостілді, 19 басқа тілдерде. Телерадио эфирде орыс тілі 5 еседен астам басым болды. Телерадиокомпаниялар 165 болса, соның 5-уі қазақ, 18 орыс, қазақ-орыс 95, басқа тілдерде 47 телекомпаниялар болды. Телеэфирде орыс тілі қазақ тілінен 6 еседен артық басым болды. Радиокомпаниялар 56, соның 1 қазақша, 3 орысша, орыс-қазақ 33, басқа тілдерде 19. Радиоэфирде 5 еседен артық орыс тілінде радиохабарлар таратылды [7].

Тәуелсіздік мемлекет ретіндегі тілдік плюрализмді нақты қамтамасыз еткендігін көреміз. Алайда қазақ тілінің толыққанды қолданылуы қамтамасыз етілген жоқ. Елдегі тіл заңы мен ақпарат құралдарының дамуын реттейтін заңдар мемлекеттік тілдің орнықты және тиімді дамуын қамтамасыз ете алмады. Сонымен қатар тәуелсіздіктің бастапқы кезеңінде елдегі азаматтардың барлығының ұлттық тілдерінің дамуына мүмкіндік туғызылды. Бұл саясат елдегі этносаралық татулық пен қоғамдық келісімнің күшеюіне негіз болды деп есептеуге болады.

Ал тәуелсіздікке 10 жыл толғанда газеттер саны 1996 жылғы 1073-тен 1202-ге дейін көбейді. Ал журналдар саны 183-тен 483-ке өсті. Елде барлығы 1824 БАҚ жұмыс жүргізді [8]. Олар ел халқының 11 тілінде хабарлар таратты. Орыс және қазақ тілдерінен басқа украин, поляк, неміс, кәріс, өзбек, түрік, дүнген тілдерінде БАҚ хабарлары болды. Этникалық азшылық халықтар БАҚ үкімет қоса қаржыландырды.

2000 жылдардың басынан бастап Республикада Интернет пен кабелдік теледидар да жылдам дамыды. Ұлттық теледидар мен радио спутниктік жүйе арқылы хабарлар бере бастады. 2002 жылы елдің тұңғыш спутниктік каналы Caspio Net ашылды. Кабелдік және спутниктік каналдар арқылы бүкіл ел аумағында BBC, CNN, Еркіндік сияқты әлемдік телехабар арналары көрсетілді.

Өкінішке орай ақпарат кеңістікте мемлекеттік тілді қолдаудың тиімді саясаты іске асырылмады. Шетелдің ақпарат құралдары өз хабарларын негізінен орыс тілінде тарата берді. Осы кезеңнің ерекшелігі елдің БАҚ ағылшын тілінде сөйлей бастауы өмірге келді. БАҚ пен баспасөз әлі де орыс тілінің басымдылығын еңсере алған жоқ.

2009 жылы 1996 жылғы 1685 газет, журналдың орнына 2787 газет, журналдар болды. Бес жылда 1100-ге жуық жаңадан газет, журналдар шыққан. 2009 жылғы шыққан 2787 басылымның 955-і (36%) орыс тілінде, 511-і (18%) қазақ тілінде, 959-ы (33%) орысша-қазақша аралас тілде. Орыс тіліндегі ақпараттың жалпы көлемі 90% дейін жетті. Орыс тіліндегі ақпараттың таралымы қазақ тілінен 4 есе артық болды. Мемлекеттік тапсырыс бойынша жұмыс істейтін 94 газет, журналдың 70-і (75%) орыс тілді. Республикалық телеарналар бойынша орыстілді бағдарламалар көлемі НТК, Қазақстан-35%, Хабар-45%, 31 канал-48%, Рахат ТВ-49%, Астана және КТК-50% мөлшерді қамтыды. 142 кабелдік оператордың 95% орыс тілінде хабарлар берді. Интернеттегі қазақ тіліндегі ақпарат 3-ақ пайызы қамтыды [9].

Тәуелсіз мемлекет ретінде дамудың 18 жылында елдегі газет, журнал саны 1256-дан 2787-ге дейін 2 еседен астам көбеюі Қазақстанда ұлттық медиа-кеңістіктің толық қалыптасып нығаю жолына түскендігін көрсетеді. БАҚ елдегі экономикалық қатынастардың жетілуіне, әлеуметтік-саяси және мәдени үрдістердің дамуына ықпал ете бастады. Халық БАҚ-тың ықпалы арқылы елде болып жатқан түрлі оқиғаларға баға беруді үйренді. Билік пен халық арасындағы байланысты да БАҚ нығайта түсті. Бұқаралық ақпарат биліктің, халықтың идеялық дүниетанымын тәрбиелей отыра әлеуметтік қатынастарды жетілдірудің каталитаторына айналды. Қазақ тіліндегі БАҚ мемлекеттік тілдің мәселелерін көтеріп, дағдарысқа ұшыраған, ғасырлар бойы шеттетілген қазақ тілінің дамуына байланысты күрделі мәселелерді көтеріп, мемлекет назарына ұсынып отырды. Соның нәтижесінде мемлекеттік тілді қаржыландыру көбеюі түсті. Мәселен, 2005 жылы оны дамытуға 133 миллион теңге бөлінсе, 2008 жылы оның көлемі 5 миллиардқа жеткен. Тәуелсіздік жылдарында 883 қазақ мектебі ашылып, елдегі 7721 мектептің 3788-і қазақ мектептері болған [10].

БАҚ мемлекеттік тіл мәселесінің даму тынысын ашудың сан қырлы мәселелерін талқылап, сараптап қазақ ұлтының тарихы тағдырлық мәселесінің ойдағыдай шешілуіне үлкен көмек жасады. Осы істері арқылы қазақ тілді БАҚ елдегі саяси тұрақтылық пен қоғамдық келісім ахуалының нығая түсуіне үлес қос-ты. Қазақстан БАҚ елдің қоғамдық өмірін демократиялануының да қозғаушы күшіне айналды. Саяси партиялардың, азаматтық қоғам институттарының, діннің, мәдениет пен тілдің жаңа жағдайда дамуының мәселесін талдау және көтеру арқылы БАҚ әлеуметтік-саяси жүйенің демократизациялануына негіз жасады.

Мысалы, Қазақстандағы дін, діни сенімдер бостандығы мәселесі БАҚ-та үнемі талқыланған аса маңызды мәселелердің қатарында болды. Қазақстан билігі мен халқы елдегі діни татулық пен толеранттылық саяси тұрақтылықтың іргетасы болатындығын жақсы түсінді. Діни бостандықтар ел

азаматтары-ның демократиялық бостандықтарының маңызды бөлшегі ретінде қабылдау орын ала бастады. Діни өмірге мемлекеттің араласуы діни экстремизм мен терроризмді уағыздайтын діни ұйымдарды шектеумен сипатталады. Соның нәтижесінде тәуелсіздік алғаннан кейінгі 10 жылда республикада жаңадан 1,5 мың мешіт бой көтеріп, 170 православие шіркеуі, 30-дай католик храмдары салынды. 3 мыңдай түрлі бағыт-тағы діни бірлестіктер қызмет ете бастаған [11]. Осы деректерден елдегі БАҚ-тың Қазақстан халқына діни тәрбие беруде, адамгершілік рухына ұйытуға, бірлікпен ынтымаққа шақыруда үлкен пайдалы қызмет атқарғандығын анық байқаймыз. Діни конфессиялардың уағыздық қызметіне БАҚ зор қолғабыс тигізді. Ел өмірінде аса қажетті діни бостандықтар күшею үрдісі басталды.

Қазақстанда демократиялық мемлекеттің қалыптасуына кері әсерін тигізіп отырған құбылыстардың бірі парақорлық болды. БАҚ барлығында дерлік осы мәселе көтерілді. Оның себептері мен зиянды әлеуметтік және саяси салдары ашылды. Соңғы жылдарда парақорлықпен байыған ірі чиновниктер БАҚ арқылы әшкерелену фактілері жиі жарияланды. Мысалы, 2008 жылы 11 тамызда 30 мың АҚШ доллары көлемінде пара алған Алматы қаласы салық департаментінің бастығының орынбасары М.Нұрғалиев тұтқындалды. 1,5 млн. халқы бар үлкен мегаполистен салық жинаушы органның басшысына тінту жүргізілгенде оның үйінен 130 мың доллар, 20 мың евро, 850000 теңге табылса, банкідегі депозиттерінен 400 мың доллар, 380 мың евро шыққан. Мемлекеттен жалақы алып отырған үлкен лауазымды чиновниктің қоржынында 1 млн. доллардан астам байлығы болған /251/. БАҚ құралдарында министрлердің, вице министрлердің, облыс, аудан әкімдерінің тарапынан болған осындай парақорлық пен ұйымдасқан қылмыстар фактілерінің әшкереленуі қоғамның маралдық сауығуына көмектескені анық. Мұндай белсенділікті биліктің құрамындағы БАҚ-та үнемі танытып отырады.

Қазақстан азаматтарына елдің ақпараттық кеңістігін өздеріне қажетті кәсіптік, саяси- әлеуметтік және мәдени-рухани ақпаратты таңдауына және қабылдауына мүмкіндік жасалынды. Сонымен қатар, елдің ақпараттық кеңістігінде орны толмаған кеңістіктер әлі де жетерлік. Көптеген ғылым салаларында, бала, жастар тәрбиесі мәселелерінде, ауылшаруашылығы кешенін өркендету жолдары мен тетіктерін табу мәселесінде т.б. өзекті, дамуға қатысты мәселелерде елдің ақпараттық қуаты қанағаттанарлық болған жоқ. Ұлтшыл-патриоттық топтар қазақ халқының рухани мұрасының ақпараттық кеңістікте алатын орнын тым мардымсыз деп есептеді.

Қазақстандағы БАҚ елдегі этникалық татулық, діни келісім мен әлеуметтік түсіністік құралына айналды. Әсіресе газеттер беттерінде және теледидарда елдегі экономикалық және саяси модернизация саясатынан іске асырудың кепілі ретінде ұлтаралық татулықты нығайту мақсатын насихаттау қолға алынды. Осы мәселен зерттеушілердің бірі Баймұқанов Ербақыт айтқандай: «БАҚ өз дамуына мемлекет-тік саясатпен бірге қоян-қолтық жүзеге асуы бұл кезек күттірмес мәселенің бірі, сондықтан ақпарат құралдары ұлттық нышанда және Қазақстанда тұратын ұлттар мен ұлыстардың басын қосатын ортақ құралға айналуы өз нәтижесін одан әрі ауқымды береді деген ойда. Олай дейтін себебіміз Қазақстандық БАҚ-тың еліміздің патриоттық мәселелерін кең көтеріп және еліне деген адалдық тәрбиесіне ат салысуы қажет» [12].

Қазақстандағы БАҚ қызметінің негізгі бағыттарына қысқаша шолу жасағанымызда оның елді демо-кратияландыру үрдісінің негізгі тетігіне айналғандығын көреміз. БАҚ азаматтық қоғам институттарының өсіп нығаюына идеологиялық жағдай жасады, қазақстандықтардың жаңа саяси мәдениетін тәрбилеп, әлеуметтік бағдарламаларын анықтауға және Қазақстан халқының бірлігінің рухани, мәдени және әлеу-меттік құндылықтарын қалыптастыруға зор игілікті ықпал жасады. Қазақстан халқының капитализмнен алатын жалпы орнын түсіндірді. Заманауи алмасулар болған өтпелі кезеңнің қиыншылықтарын жеңудің тетіктерін көрсетіп, әдіс-тәсілдерін үйретті. Қоғамдық келісім, саяси тұрақтылық, толеранттылық пен гуманизм принциптерін насихаттап, түсіндіріп БАҚ демократиялық мемлекет құрудың күрделі үрдісін тездетті [13].

Сонымен қатар ақпараттық-технологиялық революциялар заманының басымдықтарынан Қазақстан тысқары тұра алмады. Әсіресе ашық қоғам жағдайында әлемдік державалардың ақпараттық агрессиясы анық сезіліп тұрды. Осыған дейін айтқанымыздай Қазақстан халқы Ресей БАҚ-ның толық диктатында қалды. Қазақ тілі БАҚ пен елге тарайтын Ресей БАҚ-ның жалпы қуатын салыстырғанда Ресейдікі 4 есе-дей басым болып қалды. Елдегі бұндай құбылыс жайында белгілі саясаткер, «Ұлт тағдыры» қозғалысының төрағасы Дос Көшім «Ресейдің ақпараттық-идеологиялық кеңістігінен шығудың жолдарын іздеу де кезек күттірмейтін мәселе. Қытайлар да сыналып еніп жатыр. Оның да алдын алуды бүгінен бастап ойланға-нымыз дұрыс. Қысқасы, саяси реформалардың басты бағыты-ұлттық негіздегі мемлекетті қалыптастыру болу керек», - деп ашық жазады [14]. Үшінші әлемдік басымдылық Батыстық АҚШ-тың ақпараттық ықпалдың да Қазақстанда нақты сезілуі. Әлемдік

ақпараттың 75 пайызын, кинохрониканың 70 пайызын жасап отырған АҚШ-тың БАҚ жетістіктерін Қазақстан өз пайдасына игеруі тиіс болды. Әлемде пайдалы зиянды ақпарат бар. Қазір әлемдік мегатрендтердің елдің экономикасына, ғылымына, медицинасына, білімі мен өнеріне пайдаланып сұрыптап, електен өткізіп барып елдің ақпараттық кеңістігінде насияттау мәселесі шешілмей тұр. Қажетті, пайдалы ақпаратты игеру елдің дамуына кепіл болмақ.

БАҚ елдегі қоғамдық қатынастар жүйесінің ішінде саяси коммуникация үрдістерінде шешуші рөлге ие болды. Шын мәніндегі «ақпараттық қоғам» болуы саяси коммуникация ықпалының өсе түсуінен көрінді. Әсіресе жаһандық компьютер жүйесінің елдің ішкі саяси өміріндегі ақпараттарды жылдам таратуға, тираждауға көмектесуі күшейді. Сайлаушылыр, саяси партиялар мен қоғамдық қозғалыстар қызметтері, мемлекеттік билік институттарының қызметтері виртуалдық сипат алып әлеуметтік-саяси процестердің халыққа жетуі бұрын-соңды болып көрмеген дәрежеде жылдамдады. БАҚ-ның саяси коммуникациядағы рөлін арнаулы зерттеген А.Иманбаева: «Бүгінгі таңда отандық БАҚ саяси комму-никацияның бірден-бір негізгі құрылымның бірі болып саналады. Демек, саяси ақпараттың жылдам таралып, жеткізілуі бұқаралық ақпарат құралдарына саяси сұранымды арттыратыны белгілі. Өйткені БАҚ еліміздегі ашық та, жариялы құрылым ретінде, қоғамдық пікірді қалыптастырып ерекше механизм болып есептеледі», - деп көрсетті [15].

Басқарушы элита және Үкімет Қазақстан болашағын жаңа коммуникациялық инфрақұрылым жаса-луымен байланыстырды. Онсыз елдің бәсекеге қабілетті болуын, өркениетті мемлекет орнатудың стра-тегиялық міндеттері шешілмейтін еді. Жаңа ақпараттық-коммуникативтік жүйе елдің жаһандану үрдісіне кіруіне есік ашты. БАҚ-тың белсенді жұмысы арқасында жеке тұлғалардың санасының, мәдениетінің және өмір салтының жаһандануы процесі басталды. Сондықтан БАҚ біртіндеп мемлекеттің үстінде тұратын, адамдарды топтастырушы және араластырушы факторге айналды. Қазақстан халқына жаһандық мәдениет, киім үлгілері, технология, экология мәселелері т.б. жалпыазаматтық, планетарлық басымды-лықтар қабаттасып кірікті. БАҚ елде бөтен мәдениеттерді, құндылықтарды, әлеуметтік басымдылық-тарды, діни ағымдарды, өмір стилдерін кең тарата бастады. Осы ретте елдегі дәстүрлі ұлттық құндылық-тарға, дінге, рухани-ұлттық тәрбие жүйесіне қауіп төнді. Ұлттық-мемлекеттік ірге тасты қатайту үшін ақпараттық қауіпсіздікті және ұлттық идеологияны нығайту мәселесі маңызды бола түсті. Елбасы Қазақстанда БАҚ-на әлемдік үрдістердің ықпал етуі елдегі медиа кеңістікке екі ұдай бағытты туғызды. Екі түрлі бағыт Қазақстан халқының топтасуына, мемлекетшілдік идеология төңірегінде ұйуына қайшылықты ықпал жасады. Әлемдік БАҚ және Ресейлік БАҚ-да, мысалы, әлемдік терроризм құбылы-сына қарсы ортақ пікір қалыптаспаған. Әлемдегі №1 террорист атанған Усама Бен Ладен туралы жазыл-ған, амарикандық «Нью Йоркер» журналында журналист Стив Коллдың «Бен Ладен: американ дәуірін-дегі араб отбасы» деген кітапта Бен Ладен асқан ұйымдастырушы, терроризмді бизнестің, табыстың көзіне айналдырған инноватор, топ-менеджер ретінде бағаланады. Оның ең күшті инновациясы спутник-тік байланыс арқылы алыс жерде отырып-ақ террактілерді ұйымдастыруды өмірге әкеледі. «Аль-Кайеда» ұйымы қазіргі бизнесті ұйымдастырудың нағыз үлгісі ретінде бағаланады [16]. Ал, Ресейдің БАҚ болса Шешенстан террористерінің әрекеттері туралы ақпарат береміз деп, оларды әділет пен тәуелсіздік үшін күрескерлер, нағыз ержүректер ретінде насихаттанғандарын өздері де білмей қалды. Соның әсерінен Батыс демократтары әлі күнге дейін шешен содырларының барлық әрекеттерін бостандық үшін, тәуелсіз мемлекет құру үшін күрескелікке балап келеді.

Қазақстан демократиялық мемлекет құру барысында азаматтардың дүниетанмында түрлі қайшылық-тар орын алды. Оның ең қиыны ұлттық құндылықтар мен заманауи жалпыадамзаттық құндылықтардың үндесуі, өзара жарыстық табуы мәселесі болды. Ақпараттық-коммуникативтік жүйелернің ғаламдануы халықтар мен мәдениеттер арасындағы идеологиялық және саяси барьерлерді әлсіретті. Қазақстан халқы басқа мәдени құндылықтарды, әлеуметтік басымдылықтарды, басқа өмір-салттарды көрді, қабылдай бастады. Осы ахуал елдің ұлттық қауіпсіздігіне және мемлекеттік тәуелсіздігіне қауіп төндіретіндей дәрежеге жетті. Транұлттық корпорациялардың Қазақстанға экономикалық-финанстық екпансиясына, әлемдік діндердің діни екпансиясына, Батыстық бұқаралық мәдениеттің мәдени екпансиясына, экстремистік радикалистік топтардың агрессиялық екпансиясына және ең ауыры әлемдік басым державалардың геосаяси екпансиясы қарсы тұруға қабілетті Қазақстан азаматтарының дүниетанымы мен өмірлік позициясын тәрбиелеу Қазақстанның БАҚ-ның стратегиялық міндетіне айналды.

Қазақстандық БАҚ әлемдік өркениеттің алдыңғы қатарлы, елге қажетті озық үлгілерін насихаттуды, түсіндіруді жолға қоюы керек болды. Дамыған мемлекеттердегі өндіріс пен әлеуметтік саладағы иннова-циялық шешімдер, ғылыми технологиялық, финанстық-экономикалық жетістіктер, әлемдік гуманистік дүниетаным, әлеуметтік-саяси дамудың демократиялық үлгілері, әлеуметтік-

мәдени және рухани-адамгершілік мәселелерін шешудің өркениеттік үлгілері, құқықтық мемлекет стандарттары сияқты дамудың өркениеттік белгілері мен принциптерін жасайтын бағыттар Қазақстанның ақпараттық кеңістігінің негізгі мәні мен мазмұнына айналуға тиіс болды.

Жоғарыда айтылған өзекті бағыттар, мысалы, Қазақстан Республикасының «Жарнама туралы» Заңында орын алды [17]. БАҚ жарнамаларға ұлттық мүдделер мен мемлекеттік қауіпсіздікке зиянды бол-мауы талабы қойылды. БАҚ-тағы жарнамада халықтың ұлттық мүдделеріне, денсаулығына, түрлі мәде-ниеттер мен халықтардың достастығына қарсы, оларға зиянын тигізетін жарнамаларға тиым салынды.

Ашық қоғам жағдайындағы ақпараттық және діни қауіптер БАҚ-ның қызметіне мемлекеттің арала-суын талап етті. Тиімді ақпараттық саясат арқылы ғана қалалар мен ауылдардағы жарнамаларды, баспа-сөз материалдарын, радио, телехабарларды бақылауға алуға болатын еді. Сондықтан мемлекеттік мүдделі органдар гуманизмнің ортақ нормаларын, адами моралды, ұлттық және әлемдік құндылық болып есеп-телетін өнер, мәдениет, тарихи ескерткіштерін, мемлекеттік символдары, діни символдарды, елдің ақша белгілерін т.б. құндылықтарға нұқсан келтіретін қандай да болмасын жарнамалардың, баспасөз, радио және теле материалдардың жарияланбауын қадағалады.

Үнемі жаңару үрдістерін, реформаларды бастан өткеріп жатқан Қазақстан қоғамының алдында тұрған өзекжарды мәселелерді талқылау, сараптау, насихаттау БАҚ-нан өз қызметін үнемі жетілдіріп отыруды талап етті. Сол себепті Қазақстан Республикасының 1999 жылы қабылдаған «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» заңына өзгертулер мен толықтырулар жиі енгізілді. Қазақстан БАҚ-ның басшылары мен журналистер елдегі сөз бен баспасөз бостандығын мемлекеттік шектеуді неғұрлым азайтуды қалады. БАҚ жүйесінің демакратиялануы Қазақстанда демократиялық мемлекет жасауда, оның Европадағы ынтымақтастық пен қауіпсіздік кеңісіне 2010 жылғы төрағалық етуі барысында зор қозғалыстар әкеледі деп есептеледі. Сондықтан саяси ақпараттық кеңістікті демократияландыруға көмектесетін «Саяси партиялар туралы», «Сайлау туралы», «Жергілікті өзін-өзі басқару туралы», «БАҚ туралы» маңызды төрт заңға өзгерістер енгізілу көзделді. Осыған орай белгілі журналист Камшат Тасболат: «Қазақстанның 2010 жылы ЕҚЫҰ-на төрағалы қарсаңында «қоғамды әрі қарай демократияландыруға бағытталған» бірнеше заң көкпарға түсті. Мұндағы халықаралық сарапшылардың талабы күні ертең Европадағы ең беделді ұйымдардың бірін басқаратын Қазақстан заңдарының европалық стандарттарға сай болып, адам құқықтарының толықтай қамтамасыз етілуі», - деген пікірі орынды деп есептейміз /259/.

БАҚ елдегі әлеуметтік-экономикалық процестер туралы ел халқына объективті ақпараттар беруге ұмтылды. Осы қызметтері арқылы БАҚ ішкі саясаттың барлық дерлік бағыттарының жетілуіне көмек-теседі. БАҚ елдегі қоғамдық пікірді қалыптастырып саясаткерлер ісіне ықпал етті. Оны елдің барлық аймақтарын қамтып 2500 адамға жүргізілген әлеуметнамалық зерттеулер қорытындылары нақты дәлел-дейді. 5 балдық шкала бойынша: Әрбір азаматтың ойындағыдай өмір деңгейіне құқығын қазақстандықтар 4,4 балмен бағалаған; ана тілін қолдау және дәстүрлерді сақтау құқығы - 4,2 балл; қоғамдық тәртіп пен тұрақтылық - 4,3 балл; еркін жүру және тұрғылықты жерді таңдау құқығы - 4 балл; саяси билік орган-дарына сайлау және сайлану құқығы - 3,7 балл; еңбекке, денсаулықты қорғауға, әлеуметтік қамтамасыз етуге құқық - 4,2 балл; шаруашылық-экономикалық еркіндіктер-3,9 балл; әлеуметтік әділеттілік, барша-ның заң алдында теңдігі - 4,3 балл; жеке бас пен оның тұрғын үйінің қауіпсіздігі 4,3 балл; ой, сөз, баспасөз, дін бостандығы - 4 балл [18].

Әлеуметнамалық зерттеулерден қазақстандықтардың дәстүрлі демократиялық құндылықтары жоғары бағалайтындығын көреміз. Халық үшін демократиялық мемлекеттің мәні оның адамдардың дұрыс және игілікті өмір сүруіне мүмкіндіктер туғызуға қабілеттілігімен ашылады. Азаматтар өздерінің экономикалық бостандықтарына да ерекше маңыз беріп, оған мемлекеттің мөлшерден тыс араласуын қалаған жоқ. Халық үшін демократияға баратын жол ой, сөз, баспасөз бостандықтарының қажеттілігін де жоғары бағалады. Бұл туралы белгілі қоғам қайраткері, журналист Жұмабек Кежалин: «осынау тарихи миссияны атқару республикалық БАҚ-қа жүктелді. Оны жүзеге асыру үшін, оқырмандар аудиториясын еліктіру үшін саяси әдіс-тәсілдерді ұтқырлықпен қолдау қажеттігі сөзсіз. Қоғамдық ой-сана үрдісіне әділ айтылып жүргендей, БАҚ шын мәнінде «төртінші билік» тұтқасына айнала бастағаны жасырын емес. Себебі, бүгінгі таңда бұқаралық ақпарат құралдары адамның санасына және қоғамның саяси жүйесіне ықпал етудің аса күшті құралы екені мәлім», - деп әділ бағасын берді [19].

Мемлекеттің ақпараттық саясатын БАҚ жүргізді. Оның мақсаты-ақпараттық салада мемлекет пен қоғамның мүддесін қамтамасыз ету. Ал, мемлекеттің БАҚ-қа қатысты саясаты оның қызметінің заңдық нормаларының, технологияларының принциптерін анықтап, мемлекеттік ақпарат қауіпсіздігін

қамтама-сыз етеді. Ақпараттық саясаттың мазмұнын талдағанда оның тиімділігін арттыру аса күрделі мәселе екендігін көреміз.

Себебі, демократиялық даму жолы қоғамда міндетті түрде болуы тиісті күрделі құбылыстарға қалай-ды. Олар: биліктің бөлінуі, оппозицияның болуы, билікті және болып жатқан үрдістері сынау, талдау құқығы, қоғамның дамуының өзекті мәселелерін жалпыхалықтық талдау, жемқорларды, заң бұзушылар-ды аямай әшкерелеп отыру. Қоғам дамуының демократиялық векторын анықтайтын осы принциптердің барлығы БАҚ арқылы ғана іске асады. Демократияны мақсат тұтқан БАҚ басқарушы билігін адамдардың дүниетанымы мен санасына әсер ету арқылы жүзеге асыруға көмектеседі. Әрине БАҚ-да айтылған саяси ойлар мен пікірлер, талдаулар мен бағалаулар биліктің нақты саясаты мен істерінен өз көрнісін табуға тиісті. Басқаша болған жағдайда БАҚ-тың айтқандары бос сөз, қоғамдық пікірді алдау болып қалады. Сондықтан БАҚ-тың жемісті қызметі саясаттың табысты болуына тікелей тәуелді. БАҚ-та қаншама жақсы идеялар көтеріліп, демократиялық мемлекет принциптері насихатталғанымен нақты саясатта демократияға жол ашылмаса табыс болмайды. Медиа кеңістігіндегі БАҚ хабарларының демократиялық мазмұны демократиялық мемлекет жасау реформаларына идеологиялық-саяси база жасайды.

Сонымен қатар БАҚ қызметі ол әсер ететін азаматтардың біліміне, мәдениетіне және дүниені түсінуіне де тәуелді. Тұрғындар БАҚ әлеуметтік мәселелерді неқұрлым көп көтеріп, олардың шешілуіне ықпалы болса соғұрлым беделді болады. БАҚ әділеттілік, гуманизм мен демократия принциптерін ұстан-са тұрғындардың оған сенімі өсе түседі. БАҚ арқылы билікке таласушылар өздерін жарнамаламайды, бағдарламаларын халыққа насихаттамайды. Ал, билік иелері өздерінің жүргізіп отырған саясатының дұрыстығын, негізділігін көрсетуге тырысады. Бұл құбылысты «саясаттың медиалануы» деген ұғыммен де көрсетіп жүр. «Саясаттың медиалануы» дегеніміз биліктің, саясаттың, экономиканың қызметтері баспасөз бен ақпараттың дендеп енуін көрсетеді. Қоғамдық – саяси кеңістікте саясат, экономика және ақпарат пен баспасөз өзара қатысты, өзара тәуелді бола түседі.

Ғылыми негізделген, әлеуметтік-саяси шындықты әділ көрсететін, ұлттық және мемлекеттің мүдде-лерін көздейтін БАҚ ел халқының саяси мәдениетін қалыптастырып, оның әлеуметтік оптимизмін көтер-ді. Осы тәуелділік туралы белгілі саясаттанушы Сайын Борбасов: «Сөздің түзелуінің Қазақстан үшін де тағдырлық маңызы бар. Қазіргі БАҚ, ресми саясат, оппозиция мен идеология Қазақстан халқын өз мәнін-дегі дұрыс және ақиқат сөзбен тәрбиелеп отырған жоқ. Мемлекет сөзінде марапат пен мадақ басым болса, оппозицияда шектеп тыс айыптау. Билік те, оппозиция да шындық сөзі бізде деп дәлелдегісі келеді. Сөз жоқ, әрқайсының сөздерінде белігілі бір шындықтың бары рас. Бірақ, нағыз ақиқат жоқ. Айта кету керек, қазіргі Қазақстанда билік сөзі, идеологиясы, биліктің дүниетанымы басым», - деп орынды баға береді [20].

Зерттеу нәтижесі:

Айтылған ойлар мен пікірлерді қортындылай келе Қазақстанда БАҚ ел халқының саяси санасы мен саяси мәдениетін қалыптастырудағы шешуші факторға айналды деп есептеуге болады. Ел азаматтары БАҚ арқылы саясат әлеміне енді. БАҚ-тың конституциялық міндеттерді шешуге мүдделі болуы оның демократиялық мемлекет орнатудағы маңызының арта түскендігін көрсетті. Қазақстандағы БАҚ демокра-тия идеяларына ерекше ден қойып, оны белсенді насихаттады. Кесінше, тоталитаризм, авторитаризм, социализм мен фашизм идеологияларының Қазақстан үшін зияны мен қаупін барынша көрсетуге және әшкерелеуге тырысты. Ал, БАҚ назарынан тыс қалған мәселелер қоғамның да, биліктің де назарынан тыс қалып отырды. Баспасөз, радио, теледидар, интернет әлемдегі, елдегі түрлі оқиғалар, құбылыстар туралы хабар бере отыра олардың тыңдаушыларға еткен әсерлеріне де назар аудара бастады. Таңдаушылар мен көрермендер алған ақпараттарына берген бағаларын сол БАҚ-тың өзі арқылы бағалауға кірісті. Осындай өзара байланыстар БАҚ-ты нағыз коммуникация, яғни жақын байланыстар құралына айналдырды.

Қорытынды. Қазақстан қоғамның саяси кеңістігі ақпараттық-коммуникативтік үрдістердің көпдең-гейлі жүйесіне айналды. Биліктің мақсаттарын көздейтін БАҚ, оппозициялық партиялардың идеология-сы, бизнес элитаның дүниетанымы мен жалдамалы еңбекші әлеуметтік топтар мүдделерін көздейтін БАҚ, азаматтық қоғам идеологтары т.б. топтар мүдделерін көздейтін БАҚ. Осының арасында, әрине, биліктің БАҚ-дары басымдылық көрсетіп Қазақстанның демократиялық мемлекетке бейбіт жолмен эволюция-лануының идеологиясы мен саясатын жарнамалады және уағыздады. Сол арқылы билік тұрғындары өз саясаты соңынан ертіп демократиялық мемлекетті тез құрудың мәселелерін шешті.

1. Бруштунов В.Н. СМИ Казахстана и России в трансформационный период: политологический анализ. Автореф. дисс. на соискание учен. степ. канд. полит. наук. – Алматы, 2007. – 32 с. (5).
2. Қасым-Жомарт Тоқаевтың VII шақырылымдағы Парламенттің бірінші сессиясының ашылуында сөйлеген сөзі, 15.01.2021
3. Раскрепощенная пресса // Бюллетень Информационного агентства США. 1992. №7. – С.7.
4. Азизова З.Т. Влияние средств массовой информации на этнополитические процессы в Республике Казахстан. Автореф. дисс. на соискание учен. степ. канд. полит. наук. – Алматы, 2008. – 24 с. (17).
5. Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 26 маусымдағы «Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңы // medialaw. kz.
6. Нысанбаев А.Н., Дунаев В.Ю., Косиченко А.Г., Курганская В.Д. Роль СМИ в консолидации современного казахстанского общества. – Алматы, 2010, – 222 с. (42).
7. Казахстанские партии. НПО и СМИ. Политика Казахстана. В кн.: Информация о Казахстане. Совместный проект Очех С.А. – Алматы, 1997. – С. 47.
8. Тілеубай Т. Тіл аманат // Жас қазақ. 2009, 6 ақпан. – 3 б.
9. Кәпқызы Е. Мемлекеттік тілдің мәселесін митинг шеше ме? //Түркістан. 2008. 25 қыркүйек. – 1 б.
10. Мұхамеджанова А. Алматыдағы Орталық мешітке жиналғанда // Егемен Қазақстан. 2003. 12 ақпан. – 1 б.
11. Баймұханов Е.М. Қазіргі Қазақстан Республикасы жастарының саяси санасын қалыптастырудағы бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі. Саяси ғылым. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. – Алматы, 2010. – 24 б. (16).
12. Ерiмбетов Н. Дәл қазiр оппозицияның үнсiз отыруы олардың толыққанды бағдарламасының жоқтығы ма, әлде iшкi құлығы ма? // Алаш айнасы. 2009. 30 қаңтар. – 2 б.
13. Көшiм Д. Ресейдiң идеологиялық кеңiстiгiнен шығудың жолдарын iздеу – кезек күттiрмейтiн мәселе // Айқын. 2006. 11 ақпан. – 3 б.
14. Иманбаева А.А. Қазақстан Республикасындағы саяси коммуникация: ерекшелiктерi мен проблемалары. Саяси ғылым. канд. ғылыми дәрежесiн алу үшiн дайындалған дисс. авторефераты. Алматы, 2010. – 26 б. (17).
15. Колл С. Как Бен Ладен раскручивал свой бренд // Время. 2008. 18 сентября. – С. 22.
16. Закон Республики Казахстан «О рекламе» // Казахстанская правда, 2003. 26 декабря. – С.1.
17. Тасболат К. Көкпарға түскен төрт заңның көлеңкелі тұстры // Айқын. 2009. 22 қаңтар. – 3 б.
18. Нысанбаев А.Н., Дунаев В.Ю., Косиченко А.Г., Курганская В.Д. Роль СМИ в консолидации современного казахстанского общества. – Алматы, 2010, – С. 145.
19. Кенжалин Ж. Бұқаралық ақпарат құралдарының қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы рөлі. Саяси ғылым. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. – Алматы, 2004. – 28 б. (4).
20. Борбасов С.м: Саясат сандыраққа айналмасын // Жас қазақ. 2009. 12 маусым. – 5 б.

References:

1. Bruštunov V.N. SMĭ Kazahstana i Rosii v transformasionnyi period: politologicheski analiz. Avtoref. diss. na soiskanie uchen. step. kand. polit. nauk. Almaty, 2007. 32 s. (5).
2. Qasym-Jomart Toqaevtyñ VII űaqyrylymdaǵy Parlamenttiñ birinűi sesiasynyñ aűylynda sōilegen sōzi, 15.01.2021
3. Raskrepoűennaia presa // Būleten Īnfarmasionnogo agentstva SűA. 1992. №7.- s.7.
4. Azizova Z.T. Vlianie sredstv masovoi informasii na etnopoliticheskie prosesy v Respublike Kazahstan. Avtoref. diss. na soiskanie uchen. step. kand. polit. nauk. Almaty, 2008.- 24 s. (17).
5. Qazaqstan Respublikasynyñ 1998 jylǵy 26 mausymdaǵy «Ūlttyq qauipsizdik turaly» Zañy // medialaw. kz.
6. Nysanbaev A.N., Dunaev V.Ī., Kosichenko A.G., Kurganskaia V.D. Rōl SMĭ v konsolidasii sovremennogo kazahstanskogo obűestva. Almaty, 2010, - 222 s. (42).
7. Kazahstanskie partii. NPO i SMĭ. Politika Kazahstana. V kn.: Īnformasia o Kazahstane. Sovmestyi proekt Ocheh SA Almaty, 1997. s. 47.
8. Tileubai T. Til amanat // Jas qazaq. 2009, 6 aqpan. – 3 b.
9. Kāpqzy E. Memlekettik tilđiñ māselesin mitiñ űeűe me? // Tūrkıstan. 2008. 25 qyrkūiek.- 1b.

10. Mūhamejanova A. *Almatydaǵy Ortalyq meşitke jinalǵanda // Egemen Qazaqstan. 2003. 12 aqpan. – 1b.*
11. Baimūhanov E.M. *Qazırǵı Qazaqstan Respublikasy jastarynyñ saiasi sanasyn qalyptastyrudaǵy būqaralyq aqparat qūraldarynyñ rōli. Saiasi ǵylym. kand. ǵylymi dārejesin alu ūşın daiyndalǵan diss. avtoreferaty. Almaty, 2010. – 24 b. (16).*
12. Erumbetov N. *Dāl qazır opozisianyñ ūnsız otyruy olardyñ tolyqqandy baǵdarlamasynyñ joqtyǵy ma, ālde işki qulyǵy ma? // Alaş ainasy. 2009. 30 qañtar. – 2b.*
13. Kōşım D. *Reseidñ ideologialyq keñistiginen syǵudyñ joldaryn izdeu – kezek kūtirmeitin māsele // Aiqyn. 2006. 11 aqpan. – 3b.*
14. İmanbaeva A.A. *Qazaqstan Respublikasyndaǵy saiasi komunikasia: erekşelikteri men problemalary. Saiasi ǵylym. kand. ǵylymi dārejesin alu ūşın daiyndalǵan diss. avtoreferaty. Almaty, 2010. – 26 b. (17).*
15. Koll S. *Kak Ben Laden raskruchival svoi brent // Vremā. 2008. 18 sentābrā. – s. 22.*
16. *Zakon Respubliki Kazahstan «O reklame» // Kazahstanskaia pravda, 2003. 26 dekabrá. – s.1.*
17. Tasbolat K. *Kōkparǵa tūsken tōrt zañnyñ kōleñkeli tūstry // Aiqyn. 2009. 22 qañtar. – 3b.*
18. Nysanbaev A.N., Dunaev V.İ., Kosichenko A.G., Kurganskaia V.D. *Rōl SMİ v konsolidasii sovremennogo kazahstanskogo obşestva. Almaty, 2010, -s. 145.*
19. Kenjalin J. *Būqaralyq aqparat qūraldarynyñ qazaqstandyq patriotizmdi qalyptastyrudaǵy rōli. Saiasi ǵylym. kand. ǵylymi dārejesin alu ūşın daiyndalǵan diss. avtoreferaty. Almaty, 2004. – 28 b. (4).*
20. Borbasov S.m. *Saiasat sandyraqqa ainalmasyn // Jas qazaq. 2009. 12 mausym. – 5b.*